

Neviens varoņu upuris nav

Viktors AVOTIŅŠ

Augusta vidū Ikšķilē, kā jau parasts, notiks Latvijas politiski represēto salidojums. Tur būs klāt arī brāļi Jānis un Edmunds Būmaņi. No Ķeguma. Ģimene izsūtīta 1949. gadā no Rudzātu pagasta. Jānis Būmanis pēc atgriešanās no Sibīrijas strādājis par agronomu, bet pensijā pievērsies Rudzātu pagasta vēstures izpētei. Viņa veikums – astoņas grāmatas.

Jaunāko – *Pretošanās kustība dienvidaustrumu Latvijā (1944. gada jūnijs – 1956. gads)* atvēra 10. jūlijā Kara muzejā. Tas ir desmit gadu darbs, kurā Jānis Būmanis tāpat kā iepriekšējās grāmatās centies pirmajā vietā likt konkrētus cilvēkus, viņu piedzīvoto, viņu likteņus. Kamēr oficiālajās politikā un vēsturnieku aprindās rit grūti saņemams «nezinīšu» amžieris ar tēmu «Ko darīt ar čekas maisiem?», Jānis Būmanis ir nosaucis 826 represētāju vārdus un uzvārdus. Arī ar *Neatkarīgo* viņš sarunājas konkrēti un atklāti.

– Jaunā grāmata vistiešākā veidā veltīta tēmai, kuru jūs esat izcēlis kā sev svarīgu arī iepriekšējās grāmatās, – okupācijas režīmu represijas, un Latvijas, Latgales, Rudzātu ļaužu pretestība tiem. Kas jūs mudināja kļūt par pētnieku? Turklāt par, manā uztervē, pret sevi ārkārtīgi prasīgu, attieksmē pret cilvēkiem ļoti atbildīgu pētnieku. Kā tas sākās?

– Es neesmu ne filologs, ne vēsturnieks. Reiz aizbraucu uz Rudzātu vidusskolu un jautāju skolas direktoram Vladislavam Sprinģim: «Vai skolotāju Raudīvi pazīstī?» «Nepazīstu.» «Vai skolotāju Jaunzemu pazīstī?» «Nē.» «Vai skolotāju Zalāni pazīstī?» «Nē!» «Bet viņa taču vēl dzīva...» «Jā, bet mēs esam pētījuši tikai no piecdesmitā gada...» Man uznāca cemme vai *škrabe*, kā tagad saka... Sāku rakties arhīvos. Uzrakstīju brošūriņu par Rudzātu mazpulkiem.

Uzzināju, ka Rudzātos nošāva 34 cilvēkus. Sāku rakstīt. Savācu materiālus. Iemācījos pat rakstīt ar datoru. Trīs gadus braucu uz enerģētikas institūtu un tur kabinetā mācījos rakstīt. Lielo grāmatu (*Mazā Zemgale laikmetu griežos*, 2003. – V. A.) vēl uzrakstīju uz rakstāmmašīnas, bet mans galvenais un nenovērtējams palīgs – meita – teica: «Man vajag uz datora rakstītu. Pārraksti.»

Minētajā lielajā grāmatā es izcēlu teikumu: «No daudz kā var atteikties, bet ne no savas vēstures un aizgājušo paaudžu piemiņas.» Un vai tad drīkst aizmirst tos, kas cīnījās par Latviju, kuri nebaidījās nostāties pret okupantiem, kuri zaudēja veselību lēģeros, neatgriezās no izsūtījuma? Nedrīkst!

– Jūs, Jāni, visus, kuru rīcību esat pietiekami izpētījis,

Foto: Kaspars KRAFTS, F&A Photo Agency

saucat līdz ar viņu lomu (brīvības cīnītājs, partizāns, slepkava, nodevējs) vārdos. To pēdējo, to represētāju un nodevēju, sanāk visai daudz. Rudzātu pagasta represētāju sarakstā vien minēti 117 cilvēki. Kāpēc viņu tik daudz?

– Diemžēl katrā tautā vienmēr ir zināms skaits cilvēku, kuri gatavi ne tikai samierināties ar jebkuru apspiedēju varu, bet arī tai kalpot. Viņi grib būt paēduši, dzīvot mierīgāk un drošāk par citiem. Bet «paēdušie vergi», kā viņus sauc vācu rakstniece Šuma-

nās kustības centri, to vadītāji, desmitiem partizānu. Pateicoties viņam, čekistu rokās nonāca LTS(p)A arhīvs. Viņš pats organizēja jauniešu pretestības kustības un pēc tam nodeva jauniešus čekai. Klimkāns organizēja pat savus skolas biedrus, savus radus un laida tiem virsū *istrebikeļus*. Lielāko daļu nošāva. Klimkāns pats nogalināja divpadsmit partizānu.

Interesanti, ka 1952. gada rudenī viņš caur Zviedriju devies uz Angliju, kur labi uzņemts un apguvis angļu izlūku skolas mācību programmu. 1956. gada vasarā de-

Neviena vara nespēj padarīt cilvēku par vergu, ja vien viņš pats par tādu negrib kļūt

here, «ir vislielākie brīvības ienaidnieki». No šiem «paēst gribošajiem» parasti tad arī nāk nodevība. Diemžēl nodevība dažreiz nāca arī no pašu partizānu cīņu dalībnieku vidus. Tā nāca tad, kad kādu no partizāniem sagūstīja un apcietināja. Tad spaidu vai moku brīdī sagūstītais aizmirs, ka varonis mirst no vienas lodes, bet glēvuļi vienmēr vājas vairākas.

Starp citiem šajā ziņā izcēlās turpat Vārkavas pagasta Zosēnu ciemā dzimušais *Latvijas Tēvzemes sargu (partizānu) apvienības* Jaunatnes nodaļas vadītājs Jānis Klimkāns. Viņa (segvārdi «Dubins», «Kāls», «Pāvels») aktivitāšu dēļ 1945. un 1946. gadā tika iznīcināti vairāki Nacionālās pretoša-

vies uz Angliju otrreiz, bet šoreiz tur paziņots, ka viņiem darīšana ar čekistu. Intensīvi pratināts. Pastāv versija, ka tur viņam inficēta sarkoma. Miris 1970. gadā.

Jānis Ozoliņš grāmatā atceras: «Partizānu vidū bija visdažādākie cilvēki, pamatā tomēr īsti godavīri, ar dzelzs disciplīnu un lielām alkām pēc brīvas Latvijas. Mēs pratām labi maskēties izraktajos bunkuros un uzturēt sakarus ar ārpusauli, jo domubiedru bija daudz visā plašajā apkārtnē. Arī paēduši bijām, tāda bada kā Vorkutā un čekas pagraboš mežā nebija. Patkami apzināties, ka mēs radījām daudz nepatīkšanu un nemiera nakšu padomju varas piekritējiem un atbalstītājiem.»

JĀNIS BŪMANIS

PRETOŠANĀS KUSTĪBA DIENVIDAUSTRUMU LATVIJĀ

1944. GADA JŪNIJS – 1956. GADS

ZAUDĒJĀM DZIMTO PUSI. Jānis Būmanis: «Mūsu ģimene represiju dēļ uz visiem laikiem zaudēja savu dzimto pusi. Dzīvojam izkaisīti pa visu Latviju»

– Vidusskolā dabūju dzelzteni kaiti. Gulēju Ķeguma slimnīcā starp radiem – istrebikeļu un leģionāru, vēlāk – nacionālo partizānu. Tas pirmais centās to otro pārliecināt, ka partizānu upuri, tāpat brālēna Sibīrijā, bija bezjēdzīgi. Otrais nepiekrita.

– Redzat, kas par lietu. Mums Latvijas laikā skolās vēl mācīja gan vēsturi, gan patriotismu. Tagad Latvijas skolās vēsturi nemāca vai māca slikti. Un kas tad to māca? Padomju laika skolotāji. Tāpēc, kad braukāju ar saviem vaicājumiem par novadiem, nākas sastapt gan pozitīvu attieksmi, gan vietas, kur pasaka: «Priekš kam tas vajadzīgs?» Bet Latvijas laikā patriotismu mācīja. Mums bija trīs vērtības – Dievs, Daba, Darbs. Par tām tagad esam aizmirsuši. Cilvēki aizgāja mežā brīvības dēļ. Latvijas neatkarības dēļ. Pārsvārā tie bija jauni, 18–30 gadu veci cilvēki. Lielākā daļa iedzīvotāju neatbalstīja padomju varu un cerēja, ka tomēr radīsies iespēja atjaunot neatkarību. Un, protams, pastāvēja cerības, ka pasaules lielvalstis nepieļaus Latvijas un pārējo Baltijas valstu okupāciju. Latvijā pa dažādiem ceļiem nonāca propagandistiski vēstījumi («cīnieties un turieties»), ka drīzumā starp sabiedrotajiem (ASV, Angliju, PSRS) sāksies saasinājumi. Uz to lika cerības arī nacionālie partizāni un aicināja cilvēkus pretoties padomju varai visos iespējamajos veidos.

Rubenkalnā, kas toreiz atradās Rudzātu pagasta teritorijā, sanāca 30 vai 50 cilvēku, noturēja divkalpojumu un sāka organizēt pretošanās kustību. Kalnā bija pieci

bunkuri. Vienā no tiem mīta Vanagu draudzes prāvests Antons Juhņevičs ar vairākiem klēriķiem. Viņš aicināja draudzes locekļus pretoties okupantiem visiem spēkiem un līdzekļiem. Jau 1944. gadā pēc Aglonas ģimnāzijas un Garīgā semināra slēgšanas daži klēriķi – Pēteris Onckulis, Jānis Voitiņš, Pēteris Vaivods Antona kopā ar Antonu Juhņeviču un vēl dažiem skolotājiem – Vanagos izveidoja pagrīdes Katoļu ģimnāziju. Draudzes mājā un saimniecības ēkā 1944. gadā uzturējās ap 30 cilvēku liela klēriķu, no vācu armijas dezertējušu leģionāru un no iesaukšanas sarkanajā armijā izvairījušos cilvēku grupa. Viņi cerēja, ka bolševiki Latvijā ilgi nenoturēsies, un sāka nocietināties: baznīcas bēniņos savāca pārtikas krājumus, guļampiederumus, no šķūņa uz mežu izraka ejas, pa kurām izbēgt uzbrukuma gadījumā... Antonu Juhņeviču nošāva Rīgas Centrālcietumā 1947. gada februārī. Pavisam Latgales četrus apriņķus 66 pagastos pagrīdē atradās vismaz astoņi līdz desmit tūkstoši vīru.

Neviena vara nespēj padarīt cilvēku par vergu, ja vien viņš pats par tādu negrib kļūt. Cilvēks nav radīts, lai ciestu sakāvi. Cilvēku var iznīcināt, bet nevar uzvarēt. Daudzas partizānu vienības ielenca un iznīcināja, citus apcietināja, tiesāja, izsūtīja, mēģināja iznīdēt cietumos un soda nometnēs, bet cīņas gars palika dzīvs un ir dzīvs vēl šodien. Nevienus varoņu upuris nav veltīgs. Varoņu pēdas nevar aizputināt nekādi snieguni. Ja vien ir vēlme pa tām staigāt.

veltīgs

- Cik rīcībspējīga bija nacionālo partizānu kustība tieši cīņas, militārā aspektā?

- Pavisam bruņotajā pretošanās kustībā iekļāvās 12 250 cilvēku, kas ir vairāk nekā viena armijas divīzija. Partizāniem bija pieci lielgabali, 738 ložmetēji, 3287 automāti, 11 863 šautenes un 3293 pistoles. Plus munīcija. Partizāniem bija ap 20 000 aktīvo atbalstītāju.

Saskaņā ar PSRS drošības dienestu informāciju krita vai izdarīja pašnāvību - 2407 partizāni. Arestēti tika 5489, no tiem 498 izpildīja nāvessodu. Legalizējās - 4341, bet no tiem lielāko daļu 1949. gadā deportēja uz Sibīriju. Saskaņā ar čekas datiem VDK no 1944. gada rudens līdz 1956. gada 31. decembrim LPSR teritorijā iznīcināja 961 bruņotu grupējumu. Objektīvu datu par kritušajiem okupantu pusē nav. Minēti dažādi skaitļi - no 1600 līdz 1976 cilvēkiem. Domāju, ka tie varētu būt vērojami lielāki.

Pētījumi liecina, ka Latvijā bija vairāk nekā 200 nacionālo partizānu kustības rajonu. Visskaudrākās un ilgākās cīņas risinājās Latgales, Madonas, Sēlijas un dažos citos apvidos.

- Vai jūsu paša dzimta bija saistīta ar šo kustību?

- Ar ieročiem rokās neesam bijuši. Bet - sakarus uzturējām, informāciju vākt palīdzējām. Mana dzimta, radi bija saistīti... Mūsu radu vidū no okupāciju varām ir cietušas 24 ģimenes (123 cilvēki). Četri krituši vācu, trīs - sarkanajā armijā, 18 miruši Krievijas lēģeros un izsūtījumā, četri emigrējuši. Mans tēvs bija Rudzātu pagasta vecākais. Vācu laikā viņš šajā amatā nostrādāja pusotru gadu. Tad viņu par vācu iestāžu norādījumu nepildīšanu (tēvs pateica, ka nav ko sūtīt uz Salaspili, jo «mums nav tādu cilvēku, kas nepilda nodevas») sodīja (divas nedēļas aresta vai 50 reihsmarku).

1941. gada deportācijas ģimēni neskāra. 1949. gada 25. martā izveda māti, mūsu Silviju, brālīti Edmundu, kuram bija četri gadi, bet mūsu Leokādiju paņēma no stundas Līvānu vidusskolas 10. klasē. Tēvs 24. martā bija aizbraucis pie dēla Konstantīna, kurš mācījās Rīgā, arodskolā. Istabas biedri pa logu ieraudzīja, ka nāk čekisti. Konstantīns noslēpās zem gultas, bet puīši teica, ka aizgājis uz kino. Uzziņājuši, ka ģimene apcietināta, tēvs ar Konstantīnu devās uz mātes dzimteni - PSRS okupēto Polijas daļu. Konstantīns pēc vairākiem mēnešiem atgriezās Rīgā, turpināja mācības un strādāja Vagonu rūpnīcā. 1951. gadā viņu par pretvalstisku darbību notiesāja uz 15 gadiem. 1953. gadā čeka sadzina pēdas tēvam un nosūtīja pie ģimenes.

Es tolaik strādāju Atašienes Starppagastu valsts sēklu inspekcijā. Vadīju to. Mūsu Helēnu, kas strādāja pie manis par laboranti, apcietināja 1949. gada 26. martā. Es tās dienas naktī Viļānu stacijā gaidīju Maskavas vilciena pienākšanu. Tur apcietināja (pēc skolas biedra malnavieša Valerijana Logina uzrādījuma) arī mani. Uz ma-

nu iebildi, ka neko prettiesisku neesmu darījis, čekas kapteinis atteica: «Tas nekas. Ja no desmit nevainīgajiem starp jums kaut viens ir bandīts, kas tiek izolēts, tas padomju iekārtai nāk tikai par labu.»

Es iestājos Malnavas tehnikumā 1945. gadā un 1948. gadā to absolvēju. Tehnikumā bija izveidojusies jaunatnes pretestības grupa *Pretī nākotnei*, kuru vadīja Marta Užāne un kurā biju arī es. Uzturējām sakarus ar nacionālajiem partizāniem, apgādājām viņus ar informāciju un pārtiku. Meitenes adīja cimdus, zeķes, šalles. Sveicot citus skolēnus 15. maijā vai 18. novembrī, sūtījām patriotiska satura zīmītes. Zīmītes nonāca pie direktora, un vairākiem (arī man) «par nepieklājīgu izturēšanos pret padomju varu» tika atņemta stipendija. Nekas vairāk. Jāpiebilst, ka direktors V. Rutmanis 1949. gada 25. marta deportāciju laikā neļāva no skolas izsūtīt nevienu no tiem, kuru ģimenes tika deportētas. Rets gadījums Latvijā.

Mūsu ģimene represiju dēļ uz visiem laikiem zaudēja savu dzimto pusi. Dzīvojam izkaisīti pa visu Latviju.

- Vai Latvijas vēsturē vēl daudz «balto plankumu»?

- Daudz. Cilvēki baidījās... Mani uzaicināja uz kādu vietu parunāt ar jauniešiem. Pienāk viena kundzīte... Savulaik tika nošauta mežsargu Šleseru ģimene. Pats mežsargs, māte un dēls. Tātad - pienāca kundzīte... Viņai tēvs pēc desmitiem gadu 1980. gadā, miršams, izstāstījis, kas bija šāvēji. Tie bijuši vietējie *istrebikeļi* Kuzmini (tēvs un dēli)... Viens vēlāk dižojies mežsarga kažokā, cits nesis pulksteņmeistaram zelta pulksteni, ko meistars atpazinis kā mežsarga pulksteni. Tikai pēc ilgiem gadiem mēs to dabūjām zināt. Cilvēki baidījās stāstīt. Vēl šodien baidās.

- Kā jūs vērtējat šodienas norises Latvijā?

- Mūs izlaupīja. Visi bijušie pie varas. Bijušie čekisti, viņu dēliņi... Lielākoties visi pie varas. Tur nav ko noliegt. Tādi esam.

Turklāt latviešiem no laika gala diemžēl raksturīga liela tolerance un iecietība pret citām tautām. Tā ir mūsu nelaieme, kas var mūs iznīcināt kā tautu. Jo visi iebraucēji te jūtas tik labi, ka paliek. Okupantu lielvaras ievesto kolonistu te ir gandrīz tikpat daudz, cik «aboriģēnu». Mācīties latviešu valodu lielākā daļa ienācēju nejūt vajadzību, jo uzskata mūsu zemi par Krievijas provinci. Mazas tautas problēmas un cīņu par savu izdzīvošanu lielām tautām nekad nesaprast - ne tās to spēj, ne grib.

- Vai Latvijas nākotne ir stabila?

- Grūti pateikt. Lai gan - jauniešos patriotisms atgriežas. Māsasmeitas vīrs saka - tik daudz zemessargu pieteikušies, ka nav vietas. Dzīve iet pa spirāli. Viss atkarojas. Vīri atkal sāk audzēt bārdas.

- Par ko būs nākamā grāmata?

- Par mūsu, par Būmaņu, dzimtu. ■